

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО КОМПОНЕНТУ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УЧНІВ: ПОГЛЯДИ КАРЛА РОДЖЕРСА

THE FORMATION OF THE CREATIVE COMPONENT OF THE EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS: THE VIEWS OF KARL ROGERS

Стаття присвячена актуальним питанням, які мають важливе значення для виховання і розвитку творчої особистості.

За К. Роджерсом, основним збуджувальним мотивом творчості є прагнення людини реалізувати себе, проявити свої можливості. К. Роджерс визначив умови саморозкриття творчого потенціалу. Перша умова – відкритість досвіду, що є протилежним психологічному захисту, а також екзистенціальна орієнтація. Друга умова – оцінка творчості, що здійснюється самою творчою особистістю, а не оточуючим її середовищем. Отже, у творчій особистості відбувається функціонування не зовнішнього локусу оцінки, а внутрішнього. Третя умова – здібність до асоціювання, генерування ідей, інтуїція, творче бачення дійсності, проблемність її сприйняття, отже, власне, операціональний компонент творчості суб'єкта.

К. Роджерс акцентує увагу на тому, що в усіх продуктах творчості спостерігається вибірковість, впорядкованість і спроба творчої особистості виявити себе. Визначаються такі властивості перебігу творчого процесу: спочатку переживання стану «еврика», відкриття чогось нового, потім – усамітнення, усвідомлення здійсненого творчого знайдення, і насамкінець – бажання спілкування з довіреними людьми, бажання поділитись своєю творчістю, обговорити досягнуті результати. Відзначається, що, створюючи умови захищеності і свободи, можна максимально збільшити вірогідність появи творчості.

На цій основі автори роблять висновок, що якщо вчитель внутрішньо переживає позитивне ставлення до учня, безумовно вважаючи його цінним самим по собі, у всіх його проявах, незалежно від його стану і поведінки, учень не лише відчуває себе в психологічній безпеці, але і поступово розуміє, що може бути тим, ким він є насправді, не прикидаючись і не вдаючись до фальші, оскільки саме його вважають цінною людиною, незалежно від того, як він себе поводить на цей момент. У такого вчителя учень може відчувати, що значить бути собою, може спробувати проявити себе нестандартно, по-новому.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація, цінності, позитивна творчість, розвиток твор-

чої особистості, психологічна безпека, психологічна свобода.

The article covers current issues that are important for the education and development of creative personality.

According to Carl Rogers, the primary motivation for creativity is the endeavor of man to most fully be himself, to show his capabilities. Carl Rogers defined the conditions for self-disclosure of creative potential. The first condition is the openness of experience, which is the opposite of psychological protection; as well as existential orientation. The second condition is the assessment of creativity, which is performed by creative person himself, and not by the environment. Thus, the creative personality has the functioning of the internal locus of evaluation, not external. The third condition – the ability to associate, generate ideas, intuition, creative vision of reality, the problem of its perception – hence, in fact, the operational component of the subject's work. Carl Rogers emphasizes that the selectivity, orderliness and the attempt of a creative person to express himself is observed in all works of our creativity. The following properties of the creative process are determined: first experiencing the state of "eureka", discovering something new, then – solitude, awareness of creative discovery, and finally – the desire to communicate with people who are trusted, the desire to share their work, discuss results. It is noted that by creating environment of security and freedom, it is possible to maximize the likelihood of creativity.

Based on this, the authors conclude that provided that the teacher internally experiences a positive attitude towards the student, certainly considering it valuable in itself, in all its manifestations, regardless of his condition and behavior, the student not only feels psychologically safe, but also gradually understands the possibility of being who he really is, without pretending and without resorting to falsehood, as he is considered a valuable person, regardless of how he behaves at the moment. With such a teacher, the student can feel the importance of being himself and try to express himself in a non-standard and new way.

Key words: humanism, humanization, values, positive creativity, personal development, psychological safety, psychological freedom.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-2.18>

Мар'яненко Л.В.

к.психол.н., старший науковий співробітник
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

Поклад І.М.

к.психол.н., старший науковий співробітник
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми. Питання виховання творчої особистості та формування нового типу людини сьогодні стоїть надзвичайно гостро. Ми увійшли у XXI століття з величезними проблемами, які мають планетарне значення. Головна проблема, яку має розв'язати людство сьогодні, – це відновлення екологічної рівноваги на планеті і виховання особистості, яка б усвідомила, що вона – не цар природи, а тільки

її частина, яка б перестала по-хижацьки нищити природу, а стала б любити її і розуміти своє місце в ній. Тому необхідно сформулювати гуманне ставлення людей один до одного і до всього живого, що їх оточує, адже сьогодні гуманність світосприйняття має всесвітньо-історичне значення, бо від того, який тип (гуманний чи негуманний) світосприйняття перемаже, з впевненістю можна сказати, залежить доля людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях виховання та розвитку творчої особистості з урахуванням психологічних складників гуманізації освіти, можна умовно виокремити філософський, соціальний, етичний, історичний та педагогічний напрями. Ці аспекти знайшли своє висвітлення в роботах багатьох вчених, зокрема М. Бахтіна, Г.О. Балла, О.Ф. Гук, Л. Дейвінсон, П.П. Скляр, В.В. Рибалки, Т.О. Уманської, Р. Ткача та інші.

Постановка завдання. Викладене вище визначило мету дослідження – на основі теоретичного аналізу наукових підходів гуманістичної психології обґрунтувати умови виховання творчої особистості та формування творчого компоненту навчально-пізнавальної діяльності в учнів.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання: проаналізувати підхід гуманістичної психології до виховання творчої особистості; висвітлити погляди науковців щодо впровадження гуманістичних перетворень в освіту; дослідити психолого-педагогічні особливості формування творчого компоненту навчально-пізнавальної діяльності в учнів; розкрити психологічні особливості поглядів Карла Роджерса на розвиток особистості загалом та творчої особистості зокрема.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати попереднього дослідження [4; 5; 6], варто зазначити, що ідея гуманізму як наукового, літературного та педагогічного руху не втрачала свого значення протягом віків. Шляхи розв'язання цієї проблеми ми можемо знайти на сторінках світової спадщини людства. Досліджуючи це поняття в історичному аспекті, варто відмітити, що гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – це система ідей і поглядів на людину як на найвищу цінність, визнання її прав на вільний розвиток і прояв своїх здібностей. З огляду на це, гуманізм передбачає створення необхідних суспільних умов для всебічного розвитку особистості [2].

Необхідність гуманістичного підходу до освіти було проголошено у Статуті ЮНЕСКО і в Загальній декларації прав людини (1966 р.) та в інших міжнародних документах. Ідея гуманізму стала основою Конституції України (1996 р.) та Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті.

У контексті гуманістично спрямованої психології, було встановлено, що центральним поняттям у ній є особистісне зростання (становлення) людини та розвиток її можливостей. На практиці це означає, з одного боку, що люди можуть змінюватись, «працюючи» над собою: розвивати свої здібності до самостійності, автономного, з внутрішнім фокусом «оцінювання» буття, ставати, таким чином, «повністю функціональною особистістю». З іншого боку,

що не менш важливо, наголошується, на якості людських взаємин, глибині взаєморозуміння, зв'язку між людьми [9, с. 522–525].

Аналіз праць учених [1; 5; 11], присвячених вивченню проблеми гуманізації освіти, дає підстави стверджувати, що основними положеннями сучасної концепції гуманізації навчання та виховання є: визнання пріоритету особистості, її унікальності; засудження і безумовне усунення із педагогічної практики методів адміністрування, примусу, авторитаризму, волонтаризму; співробітництво всіх суб'єктів педагогічного процесу в розв'язанні навчально-виховних завдань; гуманізація соціального середовища, міжособистісних стосунків у всіх підсистемах педагогічної навчально-виховної роботи; широкий культурологічний підхід до вибору навчальних і виховних технологій; опора на загальнолюдські й національні духовні цінності; звернення до скарбниці народної думки і досвіду.

Отже, кардинальний шлях гуманізації освіти, на якому знаходиться сучасна школа, передбачає, що орієнтація на розвиток особистості має поєднуватися з формуванням творчого компоненту навчально-пізнавальної діяльності учнів. З огляду на сказане, можна навести слова Наталі Роджерс про «гуманне навчання», яке її батько, видатний світовий вчений Карл Роджерс, вважав за вільне, самостійне, свідоме та творче учіння. Тобто кожна людина індивідуальна, і тому, з одного боку, має право на власний вибір, на радість учіння, а з іншого – несе відповідальність за його наслідки [8].

Творчість найчастіше визначається як діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. За С.Л. Рубінштейном, «творчою є всяка діяльність, яка створює щось нове, оригінальне, що до того ж входить не тільки в історію розвитку самого творця, але і в історію розвитку науки, мистецтва і таке інше» [10, с. 578]. У найширшому розумінні творчість виступає процесом вираження й творення особистістю самої себе, тобто в неї накреслюється траєкторія особистісного зростання. Джерелом творчого зростання учня виступає його образ «Я» як інтегруюче ядро внутрішнього світу. Результатом життєтворчості може виступати створення нового образу себе й життєвого світу дитини, трансформація характеру взаємин її й оточуючого світу в напрямку їхньої гармонізації [6].

Відтак, враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що одним із найважливіших освітньо-виховних та навчально-пізнавальних завдань є створення умов для максимального використання учнями свого творчого потенціалу, забезпечення узгодженості різних аспектів їх особистого розвитку, культивування у них ставлення до себе як до джерела життєвих змін, причини подій і вчин-

ків. Як вважає К. Роджерс, «основне джерело творчості проявляє себе як тенденція людини до активізації себе, стати тим, що закладене в її потенціалі» [8, с. 165]. Саме актуалізація та реалізація особистісного потенціалу, зокрема і творчого, де останній розглядається як рівень внутрішньої готовності учня виконувати творчі дії, вестимуть його дорогою вчинків до задоволеності собою, до поваги з боку інших, до значних майбутніх досягнень. Проте науковці зазначають [1; 4], що дитина не почне втілювати свої творчі задуми, виявляти самоактивність доти, поки не буде впевнена у своїх реальних власних можливостях, доти, поки не відчуватиме, що досягне позитивних результатів. Таким чином, майбутні життєві успіхи учнів залежать від їх упевненості у власній ефективності, тобто від можливості скористатися своїм творчим потенціалом.

Відповідно, для вирішення одного із завдань нашого дослідження розглянемо більш детально погляди Карла Роджерса на проблему формування творчості учня [7; 8].

На думку К. Роджерса, досить важливим є дослідження процесу творчості, умов, за яких цей процес відбувається, і способів його розвитку. Творчість на своєму продукті залишає відбиток індивіда. Але цей продукт – не індивід і не матеріали, а результати відносин між ними, точніше ставлення індивіда до творчо опрацьовуваних ним матеріалів. Творчість не залежить від будь-якого змісту. Можна створювати картину, літературний твір, симфонію, наукову теорію, психотерапевтичні впливи, навіть нову зброю. К. Роджерс вважав, що творчий потенціал існує у всіх людей. І хоча не всі науковці погоджувалися з цією думкою вченого [3], треба визнати, що саме в цій позиції проявляється глибокий гуманізм Карла Роджерса.

Відповідно до цього К. Роджерс зазначав, що творчий процес – це, з одного боку, створення нового продукту за допомогою дій суб'єкта, який зростає, тобто з унікальності індивіда, а з іншого боку, цей процес зумовлений матеріалом, подіями, людьми або обставинами життя митця. Також науковець зауважував, що немає різниці між гарною і поганою творчістю. В деякий момент часу продукт творчості має отримати визнання певної групи людей, але можуть існувати коливання в його оцінках. Таким чином, багато творчих продуктів не були помічені і зникли. Тому прийняття групою як аспект творчості є незначущим.

Стосовно мотивації творчості дослідник наголошував, що головним збуджувальним мотивом творчості є прагнення людини реалізувати себе, проявити свої можливості. За К. Роджерсом [7], мотивація творчості, як і сама творчість, є глибинною лікувальною силою психотерапії. Це прагнення творчості є спрямовуючим началом, що проявляється

в усіх формах людського життя – прагненням до розширеного самовдосконаленого розвитку, зрілості, тенденцією до виявлення і прояву всіх здібностей організму і «Я». Це прагнення може бути приховане за психологічними захистами, але воно є в кожному індивіді і очікує тільки відповідних умов для вивільнення і прояву. Саме це прагнення, на погляд К. Роджерса, є головною мотивацією творчості, коли творчий суб'єкт вступає в нові стосунки з навколишнім світом, намагаючись бути самим собою. Необхідно провести потрібне розмежування між створювальною (позитивною), а не руйнівною (негативною) творчістю [9, с. 555–564].

Внутрішні умови позитивної творчості визнаються К. Роджерсом такими: по-перше, відкритість досвіду – екзистенційність, що є протилежністю психологічному захисту. Захист структури свого «Я» стає на заваді усвідомленню деякого досвіду, або ж цей досвід усвідомлюється у викривленому вигляді. У людини, яка відкрита своєму досвіду, кожний стимул вільно передається нервовою системою, не викривляючись якимось захисним процесом. Він доступний усвідомленню саме таким, яким він є насправді. Це означає, що замість віднесення стимулу до заданих категорій індивід усвідомлює певний мотив буття, яким він є. Також відкритість досвіду означає здібність приймати великий масив неоднорозумної інформації, сповненої протиріч, не відкидаючи всієї загальної ситуації. Це можна позначити терміном «екзистенційна орієнтація». Отже, відкритість для усвідомлення суб'єктом того, що є в деякий момент, є важливою умовою появи позитивної творчості.

Друга важлива умова появи творчості полягає в тому, що джерело власної оцінки суб'єктом своєї творчості знаходиться в середині індивіда. Для творчої людини цінність її твору залежить не від похвали або критики інших, а встановлюється нею самою. Чи створив я щось, що мене задовольнило, чи це є вираженням частки мене, моїх почуттів, думок, страждань, захвату? Ці питання хвилюють людину, коли вона зайнята творчістю. Це не означає, що людина відхиляє думки інших і не бажає їх зрозуміти. Це просто означає, що у людини, яка щось створює, основа оцінювання знаходиться «в середині неї», в її власній оцінці твору, тобто в неї функціонує не зовнішній, а внутрішній локус оцінки. К. Роджерс пише: «Якщо людина відчуває, що все її «Я» в дії, що це – реалізація її можливостей, які до цього моменту не виявлялися, а тепер викликані до життя, тоді її творіння на рівні, є творчим, і ніяке оцінювання ззовні не може порушити цей факт» [7, с. 417].

Третя умова прояву творчості, що її виокремлює К. Роджерс, це здібність до незвичайних поєднань елементів і понять.

Ця здібність до асоціацій передбачає спонтанну гру з ідеями, формами, відношеннями, жонглювання елементами і складання з них небувалих поєднань, висунення безумних гіпотез і знаходження проблем у загальновідомому. Саме з цієї спонтанної гри-дослідження зростає інтуїція, творче бачення нового і суттєвого в житті.

Між іншим, вчені з'ясували, що є одна риса творчого акту, яку можна описати. Майже в усіх продуктах творчості ми можемо спостерігати: вибірковість, впорядкованість і спробу виявити найсуттєвіше. В цьому виявляється вплив специфічного, особистого «я». Реальність існує в багатоманітності заплутаних фактів. Але «я» вносить у структуру творчого продукту його ставлення до цієї реальності. Іншими словами, *у мене є мій спосіб сприйняття дійсності*, а саме ця (підсвідомо) організована особиста вибірковість надає продуктам творчості їх естетичної властивості.

У зв'язку з цим варто відмітити деякі властивості перебігу творчого акту. Насамперед це те, що ми можемо назвати почуттям: «Еврика!», «Ось воно!», «Я це відкрив!». Друга особливість – це хвилююче почуття відчуженості: «Я самотійний», «Ніхто не робив саме цього раніше», «Я насмілюся вступити на територію, де ніхто не бував», «Можливо, я дурний, або неправий чи ненормальний». Третя особливість – поява бажання спілкуватися. Коли людина щось створює, вона відчуває потребу поділитись з ким-небудь своїм творінням. Це – спосіб побороти самотність і відчути причетність до певної групи, прагнення спілкуватися з групою людей, які б зрозуміли її. Таким чином, можна стверджувати, що людина творить не тільки для того, щоб спілкуватися, але і для того, щоб поділитися з іншими своєю новою якістю, коли творчий акт вже відбувся, – «я у стосунках з навколишнім світом» [7, с. 419].

Розглянемо також, якими мають бути умови, що сприяють позитивній творчості у поглядах на означену проблему Карла Роджерса. Отже, чи можливі якісь конкретні умови, а якщо можливі, то які саме? Сама природа внутрішніх умов творчості така, що їх появу неможливо спровокувати, але їм необхідно сприяти. К. Роджерс приводить влучний приклад: «Фермер не може спровокувати рослину розвиватися і проростати з насіння, але він може створити умови для її зростання, які дозволять насінню проявити свої власні приховані можливості. Так само відбувається і з творчістю» [7, с. 419].

Як же можна створити зовнішні умови творчості, що сприяють її прояву? К. Роджерс зазначає, що його досвід у психотерапії привів його до переконання, що, створюючи умови психологічної захищеності і свободи, можна максимально збільшити вірогідність появи позитивної творчості.

Умова «Х» – «психологічна безпека». Вона може бути досягнута за допомогою таких процесів. По-перше, визнання безумовної цінності індивіда. Вчитель, батьки або хтось інший, створюючи цю умову для розвитку творчості – «психологічну безпеку», завжди сприяють розвитку творчості. Якщо вчитель внутрішньо переживає таке ставлення до учня, безумовно вважаючи його цінним самим по собі, у всіх його проявах, незалежно від його стану і поведінки, учень може відчути себе в психологічній безпеці. Тобто ставлення може бути справжнім тільки тоді, коли вчитель відчуває потенційні можливості учня і тому може вірити в учня без всіляких умовностей, незалежно від його стану в цей момент. Таким чином, учень поступово розуміє, що може бути тим, ким він є насправді, не прикидаючись і не вдаючись до фальші, оскільки саме його вважають цінною людиною, незалежно від того, як він себе поводить. У такого вчителя учень може відчути, що значить бути собою, може спробувати проявити себе нестандартно, по-новому. Отже, такий учень починає внутрішньо «рухатися до творчості».

Другий крок до створення психологічної безпеки – створення обставин, де відступає зовнішнє оцінювання. Якщо судження на основі зовнішніх мірок відсутні, то *я можу бути більш відкритим своєму досвіду, можу визнати свої симпатії і антипатії, природу явищ, мою реакцію на них; я починаю розуміти, що джерело оцінювання знаходиться в мені, в середині мене*. Тому я «йду до творчості». Але можливий і зворотній хід. Наприклад, коли застосовуються оцінки, реакції на твір, незалежно від того схвальні вони чи засуджуючі, але схильні ставити учні в залежність від зовнішніх тверджень. Йому повідомляється, що він не може просто запитати себе, чи є твір його справжнім виразом себе, а він мусить непокоїтися про те, що думають інші. Тобто, учня відводять від творчості і він змушений в середині себе «рухатися від творчості».

Третій крок до створення психологічної безпеки – розуміння, співпереживання. Це, в поєднанні з попередніми двома кроками, – останній елемент психологічної захищеності. Можна говорити про небезпечне і безпечне прийняття. Наприклад, якщо людину приймати поверхово, вона може переживати, що коли дізнаються про неї щось більш конкретніше, то не зможуть це прийняти. Отже, і учень може розуміти, що ставлення вчителя до нього може звестися нанівець, якщо вчитель дізнається про учня щось по-справжньому особисте (глибинне). Але справжнє прийняття – безпечне, і К. Роджерс описує його так: «Я розумію Вас, співпереживаючи дивлюсь на Вас і на те, що Ви робите, з Вашого погляду. Вхожу у Ваш внутрішній світ, бачу його Вашими очима, і при

цьому все-таки розумію Вас» – тоді це може бути справжнім досягненням психологічної безпеки учня. В такій обстановці у відношенні зі світом Ви можете дозволити собі проявити своє справжнє «я» і виразити його в різноманітних нових діяльностях творчості. Це, на думку К. Роджерса, основний фактор, що сприяє творчості [7, с. 421].

Умова «У» – «психологічна свобода». Творчість розвивається, якщо вчитель, батьки надають учневі, дитині повну свободу символічного вираження, тобто повну свободу для індивіда виражати своє саме приховане у своїх думках, почуттях і станах. Це сприяє відкритості (для особистості) і розвитку асоціацій (неочікуваного поєднання образів, понять і значень), що є частиною творчості, тобто власне розкривається сам творчий процес. Але йдеться про повну свободу, виражену тільки за допомогою символів. У деяких випадках на поведінку можуть накладатися обмеження суспільства, що і має бути. Але саме символічне вираження не треба обмежувати. Цей дозволяючий підхід нерівнозначний м'якості, «потуральності», оскільки цей дозвіл бути у свободі передбачає також і відповідальність. Саме ця відповідальність і розвиток у свободі сприяють розвитку внутрішнього джерела оцінок і внаслідок цього призводять до створення внутрішніх умов для позитивної творчості [7].

Висновки з проведеного дослідження.

Проведений теоретичний аналіз та отримані результати дослідження дозволяють зробити ряд висновків.

1. Вступ людства у XXI століття докорінно змінив уяву про суспільні цінності і досягнення. Дуже багато з того, що вважалося великою перемогою творчої думки людини, на практиці виявилось породженням складних проблем, які стали загрозою для суспільства. Саме тому пріоритетним завданням навчання та виховання є гуманізація, тобто особистісна зорієнтованість освіти, формування національних та загальнолюдських цінностей.

2. Згідно з проаналізованими дослідженнями вчених можна констатувати, що основними положеннями сучасної концепції гуманізації навчання та виховання є: визнання пріоритету особистості, її унікальності; засудження і безумовне усунення із педагогічної практики методів адміністрування, примусу, авторитаризму, волюнтаризму; співробітництво всіх суб'єктів педагогічного процесу в розв'язанні навчально-виховних завдань; гуманізація соціального середовища, міжособистісних стосунків у всіх підсистемах педагогічної навчально-виховної роботи; широкий культурологічний підхід до вибору навчальних і виховних технологій; опора на загальнолюдські й національні духовні цінності; звернення до скарбниці народної думки і досвіду.

3. Стосовно психолого-педагогічних особливостей формування творчого компоненту навчально-пізнавальної діяльності в учнів, ватро зазначити, що творчості – це складний процес, який водночас є і міжсуб'єктивним відношенням (Батіщев Г.С., 1984). Про неї не можна судити лише тільки за зовнішніми, що залишають її сферу, готовими продуктами. Можна сказати, що це ставлення, яке призвело до цих результатів, однак воно ніколи повністю і вичерпно не виражається в них, оскільки опредмечується не тільки у зовнішніх продуктах, але й також і в діяльнісному житті суб'єкта, в його потенціях. Творчість – це «будівництво» людини.

4. На думку К. Роджерса, творчий потенціал є у всіх людей. Головним збуджувальним мотивом творчості є прагнення людини реалізувати себе, проявити свої можливості. Внутрішні умови позитивної творчості вчений визначає такими: по-перше, це відкритість досвіду – екзистенційність, що є протилежністю психологічному захисту; по-друге, джерело власної оцінки суб'єктом своєї творчості знаходиться в середині індивіда; по-третє, це здібність до незвичайних поєднань елементів і понять. Також, за К. Роджерсом, сама природа внутрішніх умов творчості така, що їх появу неможливо спровокувати, але їм необхідно сприяти. Досвід вченого в психотерапії привів його до переконання, що, створюючи умови психологічної захищеності і свободи, можна максимально збільшити вірогідність появи позитивної творчості.

5. Якщо вчитель внутрішньо переживає позитивне ставлення до учня, безумовно вважаючи його цінним самим по собі, у всіх його проявах, незалежно від його стану і поведінки, учень не лише відчуває себе в психологічній безпеці, але і поступово розуміє, що може бути тим, ким він є насправді, не прикидаючись і не вдаючись до фальші, оскільки саме його вважають цінною людиною, незалежно від того, як він себе поводить на цей момент. У такого вчителя учень може відчути, що значить бути собою, може спробувати проявити себе нестандартно, по-новому. Отже, такий учень починає внутрішньо «рухатися до творчості», і така позитивна особистісна взаємодія вчителя з учнем в процесі формування творчості стає ключовим моментом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: соціальні-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне: Листа – М, 2003. 128 с.
2. Гуманістична психологія: антологія: навч. посіб. / упор. й наук. ред. Р.Ткач (США), Г.Балл (Україна): у 3 т. Київ: Пульсари, 2001. Т. 1. 252 с.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург: Питер.Ком, 1999, 368 с.

4. Мар'яненко Л.В., Чудакова О.М. Можливості формування творчості в учнів у навчанні з позиції гуманістичної психології (погляди Карла Роджерса) *Актуальні питання педагогіки та психології*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків. 11–12 жовт. 2019 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень». С.149–152.

5. Мар'яненко Л.В., Поклад І.М. Гуманістичний підхід у розгляді психологічних феноменів: особистість, міжособистісна взаємодія, гуманістичне навчання. *Психологія: теорія і практика*: збірник наукових праць / ред. кол.: І.О. Корнієнко (гол. ред.) та ін. Мукачєво : РВВ МДУ, 2019. Випуск 1 (3) С. 127–137. URL: <https://msu.edu.ua/1076-2/-Diagnost>.

6. Поклад І.М. Концептуальне уявлення про особистість у наукових працях О.Ф. Лазурського. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць*

Інституту психології Г.С. Костюка НАПН України. Київ, Ніжин: ПП Лисенко, 2018. Т. IX. *Загальна психологія, Історична психологія, Етнічна психологія*. Вип. 12. С. 258–267.

7. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / общ. ред. Е.И. Исениной. Москва : Прогресс, 1994. 480 с.

8. Роджерс Н. Творчество как усиление себя. *Вопросы психологии*. Москва. 1990. № 1. С.164–168.

9. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: навчальний посібник / вст. ст. В.О. Татенка, Т.М. Титаренко. Київ : Либідь, 1989. 992 с.

10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва : Учпедгиз, 1946. 704 с.

11. Скляр П.П., Уманська О.Т. Проблеми гуманізації освіти в науковому доробку учнів Г.С. Костюка. *Теоретичні та прикладні проблеми психології*. Київ, 2005. № 3 (11). С. 194–208.